9716396

(R)

KAEDAH TRADISIONAL PEMBUATAN TEKSTIL DAN PAKAIAN MELAYU

KAJIAN KES : PANTAI TIMUR

MAZIAH BINTI AB. RASHID

AKADEMI PENGAJIAN MELAYU

UNIVERSITI MALAYA

KUALA LUMPUR

2005

Perpustakaan Universiti Malaya

A512525341

KAEDAH TRADISIONAL PEMBUATAN TEKSTIL DAN PAKAIAN MELAYU

KAJIAN KES : PANTAI TIMUR

MAZIAH BINTI AB.RASHID

JGA 98014

DISERTASI DIKEMUKAKAN UNTUK MEMENUHI

KEPERLUAN BAGI

IJAZAH SARJANA PENGAJIAN MELAYU

AKADEMI PENGAJIAN MELAYU

UNIVERSITI MALAYA

KUALA LUMPUR

2005

UNIVERSITI MALAYA

PERAKUAN KEASLIAN PENULISAN

Nama calon: Maziah binti Ab. Rashid (No. K/P : 640504-03-5430)

No. Pendaftaran: JGA 98014

Nama Ijazah: Ijazah Sarjana Pengajian Melayu

Tajuk Kertas Projek/Laporan Penyelidikan/Disertasi/Tesis ("Hasil Kerja ini"):
Kaedah Tradisional Pembuatan Tekstil Dan Pakaian Melayu
Kajian Kes : Pantai Timur

Bidang Penyelidikan : Tekstil Dan Kostum Tradisional Melayu

Saya dengan sesungguhnya dan sebenarnya mengaku bahawa-

(1) Saya adalah satu-satunya pengarang/penulis Hasil Kerja ini;
(2) Hasil Kerja ini adalah asli;
(3) Apa-apa urusan berkaitan dengan hasil kerja yang mengandungi hakcipta telah dilakukan secara urusan yang wajar dan apa-apa petikan, ekstrak, rujukan atau pengeluaran semula daripada mana-mana dari hasil kerja yang mengandungi hakcipta telah dengan sejelasnya dan secukupnya dinyatakan dan satu pengiktirafan tajuk hasil kerja tersebut dan pengarang/penulisnya telah dilakukan di dalam hasil kerja ini;
(4) Saya tidak mempunyai pengetahuan sebenar atau patut semunasabahnya tahu bahawa penghasilan Hasil Kerja ini melanggar suatu hakcipta hasil kerja yang lain;
(5) Pemunya hakcipta Hasil Kerja ini adalah Universiti Malaya ('UM") dan apa-apa pengeluaran semula dalam apa jua bentuk atau dengan apa jua cara makanikal atau sebaliknya adalah dilarang tanpa telebih dahulu mendapat kebenaran bertulis dari UM;
(6) Saya sedar sepenuhnya sekiranya dalam masa penghasilan Hasil Kerja ini saya telah melanggar suatu hakcipta hasil kerja yang lain, saya boleh dikenakan tindakan undang-undang atau apa-apa tindakan lain yang diputuskan oleh UM

....	13 hb. Mei 2005
Tandatangan Calon	Tarikh

Diperbuat dan sesungguhnya diakui di hadapan,

....	13 - 05 - 2005
Tandatangan Saksi	Tarikh

Nama: PROFESOR DATIN DR. RAHMAH HAJI BUJANG
Jawatan: Ketua
Jabatan Kesenian Melayu
Akademi Pengajian Melayu
Universiti Malaya
50603 Kuala Lumpur

PENGHARGAAN

Alhamdulillah, terlebih dahulu ingin saya memanjatkan kesyukuran ke hadrat Illahi kerana dengan izin dan limpah kurniaNya berjaya juga saya menyempurnakan disertasi ini. Di sini saya ingin mengambil kesempatan untuk turut merakamkan ribuan terima kasih kepada semua yang terlibat sepanjang penyediaan kajian ini samada secara langsung ataupun tidak langsung.

Rakaman terima kasih diucapkan kepada pihak-pihak yang telah banyak menghulurkan bantuan dan kerjasama terutamanya kepada pihak Muzium Negara Kuala Lumpur, Muzium Negeri Kelantan dan Terengganu, Pusat Kraftangan Rawang Selangor, Pusat Kraftangan Negeri Kelantan, Pengusaha-pengusaha Kecil Industri Batik dan Tenunan, Pantas Batik dan Songket, Pancakimia Semasa Batik Kota Bharu dan orang perseorangan yang telah ditemubual.

Jutaan terima kasih yang tidak terhingga juga saya tujukan Kepada Profesor Datin Dr. Rahmah Bujang selaku penyelia di atas bimbingan dan komen yang membina. Segala tunjuk ajar yang telah diberikan sejak dari penyediaan tajuk sehinggalah kepada terhasilnya disertasi ini telah menjadi panduan dan pengalaman yang sangat berharga.

Dengan ikhlas dan rasa terhutang budi, limpahan rasa terharu dan syukur di atas bantuan, restu serta dorongan yang diberikan oleh ahli keluarga tercinta. Istimewa buat suami dan anak-anak yang memahami dan menjadi sumber inspirasi dalam menempuhi segala rintangan dan susah payah di sepanjang pengajian ini. Sesungguhnya selagi

hayat dikandung badan budi yang baik tetap dikenang. Moga dengan amalan baik kalian mendapat ganjaran yang mulia di sisi Allah s.w.t.

Sekian, Wassalam

Maziah binti Ab. Rashid

Bandar Baru Sri Iskandar,

32600 Bota, Perak.

ABSTRAK

Sejak beratus-ratus tahun, tekstil dan pakaian mempunyai tempat dan peranan istimewa dalam budaya Melayu. Berdasarkan dari catatan persuratan Melayu lama dan hasil kajian yang telah dibuat ke atas bahan-bahan etnografi, membuktikan berbagai variasi rupa bentuk tekstil dan pakaian telah digunakan oleh masyarakat Melayu tradisi. Di Tanah Melayu tekstil merupakan objek yang menjadi sebahagian dari peradaban hidup; sebagai kain, ia dipakai untuk menutup badan, untuk menghias, kegunaan rumah tangga dan peralatan adat. Pantai Timur merupakan pusat tumpuan utama penghasilan tekstil tenunan Melayu disebabkan oleh faktor-faktor tertentu dan kehebatan tukang-tukang tenun di Pantai timur pada masa itu yang tiada tandingnya yang mampu mencipta berbagai rupa bentuk tekstil dan persalinan sepertimana dihuraikan dalam disertasi ini. Berdasarkan hasil kajian, Tekstil dan pakaian Melayu telah dihasilkan melalui berbagai kaedah tradisi dan diperlengkapkan lagi dengan kemahiran dan daya kreativiti tukang menyempurnakannya. Kaedah pembuatannya dihuraikan dalam kajian ini dan diperincikan lagi bagi membuktikan terdapat berbagai faktor mempengaruhi rupa bentuk persalinan. Kesimpulan hasil penyelidikan mendapati bahawa kaedah tradisi adalah berinspirasikan alam semulajadi dengan menggunakan sepenuhnya sumber-sumber asli yang disesuaikan dengan kaedah-kaedah yang diwarisi turun temurun. Sememangnya kaedah tradisi ini juga tidak mengetepikan konsep rekaan yang menghubungkan elemen-elemen rekaan, budaya dan peradaban Melayu dengan nilai-nilai falsafah yang tinggi yang berjaya menampilkan satu hasil seni yang berkualiti, berfungsi, anggun dan unik.

ABSTRACT

Since hundred years, textile and clothes play special roles in Malay culture. As stated by the ancient Malay letters written note and the finding of ethnography material research, there were varieties of textile and clothes appearance that have been used by a traditional Malay society. In Tanah Melayu, textiles has become part of the civilization object; as a cloth, it has been used to cover the body, to decorate, as household utilities and also as custom equipments. The East Coast region of Tanah Melayu, was the main captivate center of the Malay woven textile production for some particular factors and the unchallengeable and remarkable talent of the artisan there which had an ability to create various appearance of textile and outfit and this is described in this dissertation. According to the research finding, the production of textile and Malay clothes underwent several traditional methods and have establish the creativity and competency of the artisan who accomplish the task. The production methods as explained demonstrate and identify several factors that influence the outfit appearance. The conclusion reached by the research done found out that the traditional method was based on inspiration from nature. Thus, the natural sources which were harmonized with the heritage methods from previous generation were fully utilized. In fact, this method still use the design concept that created relationship between the design elements of Malay custom and civilization with the high philosophy values. Finally, it successfully came up with a quality, outstanding, unique and functionally art masterpiece.

KANDUNGAN

PENGHARGAAN		v
ABSTRAK		vii
KANDUNGAN		ix
SENARAI CARTA		xiv
SENARAI PLAT		xv
SENARAI ILUSTRASI		xxii
SENARAI LUKISAN TEKNIKAL		xxiv
SENARAI LAMPIRAN		xxvi
SINOPSIS		xxvii

BAB 1	PENGENALAN	
	1.1 Pendahuluan	1
	1.2 Objektif Kajian	9
	1.3 Kepentingan Kajian	11
	1.4 Bidang Kajian	14
	1.4.1 Latar Belakang Kajian	14
	1.4.2 Latar Belakang Kawasan Kajian	16
	1.4.3 Skop Masa	18
	1.4.4 Metodologi	18
	1.5 Istilah Melayu	21
	1.6 Perkembangan Pakaian Melayu	23
	1.7 Definisi Pakaian	24
	1.8 Pakaian Melayu	26
	1.8.1 Kostum Tradisional Melayu	27
	1.8.2 Pakaian Tradisional Melayu	29
	1.9 Pengertian Tekstil	31
	1.10 Tekstil Tradisional Melayu	32
	1.11 Kajian Lepas	34

BAB 2	TENUNAN MELAYU PANTAI TIMUR	
	2.1 Definisi Tenunan	36
	2.1.1 Hasil Tenunan Melayu	36
	2.1.2 Tekstil Melayu Pantai Timur	37
	2.1.3 Bahan dan Peralatan Awal Tenunan	38
	2.2 Struktur Asas Tenunan	38
	2.2.1 Tenunan Biasa (*Plain weave*)	39
	2.2.2 Pijak Karat (Empat, enam atau lapan)	41
	2.2.3 Songket	45

2.3 Reka Corak Tenunan 46
2.3.1 Tenunan Biasa 46
2.3.1.1 Kosong (*Plain*) 46
2.3.1.2 Berjalur (*plaid*) 47
2.3.1.3 Berpetak-petak (*Checked*) 47
2.3.1.4 Limar/Cindai 49
2.3.1.4.1 Cindai 49
2.3.1.4.2 Limar 52
2.3.2 Songket 57
2.3.2.1 Selit Benang Emas 58
2.3.2.2 Bunga Penuh 58
2.3.2.3 Corak Bertabur 59
2.3.2.4 Susunan Bercorak 59
2.3.2.5 Tapak Catur atau Corak Bugis 61
2.3.2.6 Corak Limar Songket/Songket Limar 61
2.4 Kesimpulan 66

BAB 3 KOSTUM TRADISI MELAYU PANTAI TIMUR
3.1 Rupa Bentuk Pakaian Tradisi 69
3.1.1 Perkembangan 69
3.1.2 Pakaian Harian 71
3.1.3 Pakaian Pahlawan 75
3.1.3.1 Hulubalang 75
3.1.3.2 Panglima atau Laksamana 76
3.1.4 Pakaian Penari dan Taridera 81
3.1.4.1 Tarian Asyik 81
3.1.4.2 Ulik Mayang 81
3.1.4.3 Gamelan 82
3.1.4.4 Mak Yong 83
3.1.4.5 Menora 84
3.1.5 Pakaian Semasa Lapang/Bermain 89
3.2 Persalinan Melayu 90
3.2.1 Konsep Persalinan 90
3.2.2 Persalinan Lengkap 91
3.2.3 Kostum Pantai Timur 92
3.3 Kategori Pakaian 95
3.3.1 Pakaian Tidak Berjahit 95
3.3.1.1 Selendang Panjang 95
3.3.1.2 Selendang Biasa/Pendek 96
3.3.1.3 Kain Punca Potong 96
3.3.1.4 Kain Panjang Sembilan 97
3.3.1.5 Bengkung 98
3.3.1.6 Tengkolok, Dastar, Setanjak atau Setangan 99
3.3.1.7 Tetampan 100
3.3.2 Pakaian Berjahit 103
3.3.2.1 Sarung 103
3.3.2.2 Sampin 114
3.3.2.3 Persalinan Lelaki 114

3.3.2.4 Persalinan Perempuan 121
3.4 Kesimpulan 135

BAB 4 BAHAN DAN KAEDAH TRADISIONAL
4.1 Asas Tenunan 138
4.1.1 Penenun 138
4.1.2 Masa dan Tempat 140
4.1.3 Bahan-bahan Asas 140
4.1.3.1 Benang dari Serat Tumbuh-tumbuhan 140
4.1.3.2 Benang Sutera 141
4.1.3.3 Benang Metal 142
4.1.3.4 Bahan Pewarna 145
4.2 Kaedah Pembuatan Tekstil Tenunan 150
4.2.1 Penyediaan Warna 150
4.2.1.1 Satu Warna 151
4.2.1.2 Ikat Celup 151
4.2.2 Menerai benang 154
4.2.3 Menganing 155
4.2.4 Menggulung 156
4.2.5 Menyapok 157
4.2.6 Mengarat 158
4.2.7 Menyolek 158
4.2.8 Menghubung 161
4.2.9 Menenun 163
4.2.9.1 Tenunan Songket 163
4.2.9.2 Tenunan Biasa dan karat Empat 172
4.3 Pembentukkan Corak dan Warna 174
4.3.1 Satu Warna (*plain*) 174
4.3.2 Berjalur (*plaid*) 174
4.3.3 Berpetak (*checked*) 175
4.4 Perletakkan Reka Corak Motif Songket 175
4.5 Ragam Hias 182
4.5.1 Gerus 182
4.5.1.1 Peralatan Yang Digunakan Untuk Menggerus 183
4.5.1.2 Penyediaan Bahan Cuci dan Kanji 184
4.5.1.3 Kaedah Mencuci Kain 184
4.5.2 Telepuk 185
4.6 Batik 187
4.6.1 Ikat Celup Pelangi 188
4.6.2 Batik Cop 190
4.6.3 Batik Conteng atau Batik Lukis 192
4.7 Kaedah Pembuatan Kostum Tradisi Melayu 194
4.7.1 Perancangan Reka Bentuk 194
4.7.1.1 Pemilihan Kain 195
4.7.1.2 Kaedah Mengukur 196
4.7.1.3 Kaedah Memotong 198
4.7.2 Peralatan Jahitan 199
4.7.2.1 Benang Untuk Menjahit Pakaian 199

4.7.2.2 Benang Sulam 200
4.7.2.3 Jarum 201
4.7.2.4 Gunting 203
4.7.3 Jenis-jenis Jahitan Yang Digunakan 204
4.7.3.1 Mencantum 205
4.7.3.2 Kemasan Tepi (*edging*) 208
4.7.3.3 Jahitan Kelepek 214
4.7.4 Bukaan Baju 216
4.7.4.1 Butang 216
4.7.4.2 Lubang Butang 217
4.8 Hiasan Sulaman 219
4.8.1 Peralatan 219
4.8.1.1 Benang Biasa 219
4.8.1.2 Benang Satin dan Mastuli 220
4.8.1.3 Benang Metal 220
4.8.2 Jenis-jenis Sulaman 221
4.8.2.1 Sulaman Tangan 222
4.8.2.2 Kelengkang 225
4.9 Kaedah Penjagaan 227
4.9.1 Kaedah Melendik Kain 227
4.9.2 Kaedah Membersih atau Mencuci Pakaian 228
4.9.3 Kaedah Menyimpan 229
4.10 Kesimpulan 235

BAB 5 KAEDAH PEMBENTUKAN PERSALINAN MELAYU
5.1 Pendahuluan 238
5.2 Tujuan 239
5.3 Metod 240
5.3.1 Penggunaan Kain 240
5.3.2 Jenis Kain 241
5.3.3 Pemilihan Pakaian 242
5.3.3.1 Persalinan Melayu 242
5.3.3.2 Pola Reka Bentuk 246
5.3.4 Perancangan Warna dan Motif Persalinan 254
5.3.4.1 Pewarnaan 254
5.3.4.2 Pembentukan Motif 254
5.3.5 Kuantiti Kain 255
5.4 Susun Atur Tenunan Songket Persalinan di atas Kek 256
5.5 Rangka Pola Persalinan (Arahan Potongan Pola) 259
5.6 Proses Pembentukan Persalinan 263
5.6.1 Susun Atur Pola Persalinan Lelaki di atas Songket 263
5.6.2 Susun Atur Pola Persalinan Perempuan di atas Songket 264
5.6.3 Kaedah Susunan Alternatif 264
5.7 Hasil Rupa Bentuk Pola Persalinan 268
5.7.1 Reka Bentuk 268
5.7.2 Reka Corak 269
5.8 Kesimpulan 275

BAB 6 PENGARUH DAN NILAI-NILAI
6.1 Pengaruh 277
6.1.1 Pengaruh Hindu-Buddisma 277
6.1.1.1 Dongson 278
6.1.1.2 Yunan 279
6.1.1.3 Siam 279
6.1.2 Pengaruh Islam 282
6.1.3 Pengaruh Istana 286
6.2 Nilai-nilai Estetika 290
6.3 Unsur-unsur Simbolisma 292
6.3.1 Motif Flora dan Fauna 293
6.3.2 Motif Kaligrafi Arab 294
6.3.3 Susunan Motif 295
6.3.4 Warna 298
6.3.5 Cara Pemakaian 299
6.4 Kualiti dan Seni 300
6.4.1 Seni Pembuatan 301
6.4.2 Kualiti Pembuatan 301
6.4.3 Seni Reka Bentuk 303
6.4.3.1 Saiz 303
6.4.3.2 Pemilihan Motif 304
6.4.3.3 Pemilihan Warna 305
6.4.3.4 Seni Padanan 306
6.5 Kesimpulan 308

BAB 7 KESIMPULAN 312

GLOSARI 324
BIBLIOGRAFI 328
LAMPIRAN 334

SENARAI CARTA

NO.	TAJUK	HALAMAN
Carta 1	Proses Mencipta Pakaian Tradisional Melayu	4
Carta 2	Proses Mewarna Fabrik	5

SENARAI PLAT

NO.	TAJUK	HALAMAN
1	Berbagai Produk Dari Tenunan	43
2	Struktur Corak Timbul Tenunan Karat 4	43
3	Struktur Tenunan Keruping	43
4	Struktur Selitan Benang Emas	44
5	Pakaian Wanita Dari Tenunan Karat 4	44
6	Tekstur Reka Corak Timbul Karat 4	44
7	Tenunan Kosong Satu Warna	55
8	Tenunan Kosong Berlainan Warna Loseng Dan Pakan	55
9	Tenunan Corak Berjalur	55
10a	Corak Muar	56
10b	Corak Pahang	56
10c	Corak Terengganu	56
10d	Corak Bugis	56
11	Cindai	62
12	Corak Limar	62
13	Limar Bersurat	62
14	Tenunan Berselit Benang Emas	63
15	Songket Corak Bunga Penuh	63
16a	Susunan Bercorak Ulang Bata	64
16b	Susunan Bercorak Serong	64
16c	Susunan Bercorak Berselang-seli	64
17	Songket Corak Berdiri	64

NO.	TAJUK	HALAMAN
18	Songket Bercorak Melintang	65
19	Songket Bercorak Siku Keluang	65
20	Corak Tapak Catur	65
21	Corak Limar Songket	65
22	Pakaian Awal Lelaki	73
23	Pakaian Awal Perempuan	73
24	Pakaian Rakyat Biasa Ketika Menghadiri Majlis Rasmi	73
25a	Pakaian Bangsawan	74
25b	Pakaian Rasmi	74
25c	Pakaian Raja	74
25d	Pakaian Wanita Atasan	74
26a	Pakaian Silat Berseluar Panjang	79
26b	Pakaian Silat Berseluar Acheh	79
26c	Pakaian Silat Berseluar Panjang Dan Berbaju Putih Biasa	79
27a	Pakaian Panglima	80
27b	Jaket Kiswah (Bersurat)	80
28	Laksamana Berbengkung Cindai	80
29a	Pakaian Penari Utama	87
29b	Pakaian Penari Pembantu Tarian Asyik	87
30a	Pakaian Penari Utama Gamelan	87
30b	Pakaian Penari Pembantu	87
31	Watak-watak Taridera Mak Yong	88
32a	Pakaian Raja	88
32b	Kecopong	88

NO.	TAJUK	HALAMAN
32c	Kinnaree	88
33a	Bermain Kertok	93
33b	Bermain Wau	93
33c	Selampet	93
33d	Bermain Wayang Kulit	93
33e	Palu Gong	93
34a	Persalinan Lengkap	94
34b	Persalinan Cik Siti Wan Kembang	94
34c	Persalinan Baju Melayu Dan Baju Riau Pahang	94
35a	Selendang Panjang Songket	101
35b	Selendang Panjang Pelangi	101
35c	Selendang Pendek Songket	102
35d	Selendang Pendek Pelangi	102
36	Kain Punca Potong	102
37	Kain Panjang Sembilan	102
38a	Sarung Pelangi	110
38b	Sarung Batik	110
38c	Sarung Songket	110
38d	Sarung Limar	110
38e	Sarung Limar Songket	111
38f	Sarung Bugis	111
38g	Sarung Tenun Biasa	111
39a	Berdagang Luar	113
39b	Kerudung	113

NO.	TAJUK	HALAMAN
39c	Tudung	113
39d	Selempang	113
39e	Lapik Kepala	113
40	Rupa Bentuk Baju Melayu	119
41	Rupa Bentuk Baju Mengan	119
42a	Rupa Bentuk Baju Luar/Jaket Anak Raja	119
42b	Rupa Bentuk Baju Luar Sultan Bertulis Ayat	119
43a	Rupa Bentuk Seluar Pendek	120
43b	Rupa Bentuk Seluar Acheh	120
43c	Rupa Bentuk Seluar Panjang	120
44	Baju Kurung Pendek	133
45	Baju Kurung Labuh	133
46a	Baju Kebaya Labuh	133
46b	Baju Kebaya Pendek	133
47	Baju Turki	134
48	Baju Riau Pahang	134
49a	Serat Kapas Yang Dibersihkan	144
49b	Benang Yang Telah Dikanji	144
50	Benang Sutera Yang Telah Diwarnakan	144
51	Benang Emas Yang Berbagai Kualiti	144
52	Benang Yang Telah Diwarnakan	166
53a	Peleting Disusun Pada Alat Menganing	166
53b	Benang Ditarik Dengan Tegang	166
53c	Alat Yang Digunakan Untuk Menarik Benang	166

NO.	TAJUK	HALAMAN
53d	Teknik Pungut	166
54a	Benang Disusun Teratur	167
54b	Dua Belira Disangkut Di Penyangkut	167
54c	Benang Loseng Disusun	167
54d	Memastikan Benang Sentiasa Dalam Keadaan Baik	167
55a	Sejenis Alat *'Picker'* Digunakan Untuk Proses Menyapok Benang	168
55b	Benang Ditarik Keluar Melalui Gigi Jentera	168
55c	Kedudukan Benang Loseng Yang Telah Siap	168
56	Proses Menyolek Bunga Menggunakan Lidi Buluh	169
57a	Proses Mengikat Butang	169
57b	Butang-butang Diikat Dan Digantung	169
58a	Kek Yang Digunakan Untuk Menenun Songket	170
58b	Songket Ditenun Menggunakan Pijak Karat Biasa	170
58c	Proses Mengangkat Butang Menggunakan Kayu Belira	170
58d	Proses Mengangkat Butang Menggunakan Kayu Oleh Pembantu	171
58e	Songket Adalah Ditenun Secara Terbalik	171
59a	Menggunakan 4 Pijak Karat	178
59b	Benang Melalui 4 Gigi Jentera	178
59c	Sampel Bunga Di Bahagian Kuning	179
59d	Permukaan Timbul Karat 4	179
60	Susunan Benang Loseng Untuk Corak Berjalur Dan Menggunakan Benang Pakan Satu Warna Sahaja	179

NO.	TAJUK	HALAMAN
61	Corak Petak Yang Berlainan Benang Antara Benang Loseng Dan Benang Pakan	179
62a	Kedudukan Benang Emas Di Bahagian Muka Kain Songket Corak Bunga Penuh	180
62b	Kedudukan Benang Emas Di Bahagian Bawah Kain Songket Corak Bunga Penuh	180
63a	Kedudukan Benang Emas Di Bahagian Muka Kain Songket Corak Bunga Bertabur	181
63b	Kedudukan Benang Emas Di Bahagian Bawah Kain Songket Corak Bunga Bertabur	181
64	Kilauan Kain Gerus	193
65	Kilauan Emas Telepuk	193
66	Batik Pelangi Satu Warna	193
67	Batik Pelangi Berwarna-warni	193
68	Batik Chop	193
69a	Butang Dari Benang Yang Dipintal	218
69b	Butang Dari Gelungan Kain	218
69c	Butang Emas Berbentuk Bulat	218
69d	Butang Emas	218
69e	Butang Emas Bentuk Buah Ara	218
70	Jenis-jenis Benang Emas Untuk Sulaman	223
71a	Berbagai Jenis Sulaman Benang Emas	223
71b	Berbagai Jenis Sulaman Benang Emas, Sutera Dan Benang Biasa	223

NO.	TAJUK	HALAMAN
71c	Sulaman Benang Sutera	224
71d	Sulaman Tampal Bersuji	224
71e	Sulaman Kelengkang	224
72	Kilauan Emas Sulaman Kelengkang	232
73	Daun Pandan Digubah Indah Untuk Diletakkan Bersama Pakaian Yang Hendak Disimpan	232
74a	Bahagian Songket Yang Koyak	233
74b	Sekeping Kain Yang Sama Warna Ditampalkan Di Sebelah Belakang Tempat Yang Terkoyak Dan Jelujurkan Di Sekelilingnya	233
74c	Bahagian Yang Koyak Dijahit Beberapa Kali Untuk Menguatkan Benang-benang Songket Yang Telah Terputus	234
74d	Rupa Songket Yang Telah Ditampal	234
75	Motif Bunga Pecah Lapan Pada Kain Songket	281

SENARAI ILUSTRASI

NO.	TAJUK	HALAMAN
1	Struktur Jalinan Tenunan Biasa	40
2	Rupa Bentuk Selendang Panjang	101
3	Gaya Pemakaian Selendang Panjang	101
4	Rupa Bentuk Sarung	109
5	Reka Bentuk Sarung	112
6	Kolar Baju Kurung Cekak Musang	126
7	Tekat Benang Untuk Menghasilkan Bentuk Motif Songket	160
8	Proses Menghubung Benang	162
9	Reka Corak Berpetak Satu Dan Dua Arah Pada Kain Tenunan Tradisional	178
10a	Kaedah Mengukur Ukuran Lilit Dengan Menggunakan Tali	197
10b	Kaedah Mengukur Labuh Baju Dengan Berdiri Di Tiang Rumah	197
11	Kaedah Mengambil Benang Dari Kain Tenun Yang Telah Siap Untuk Digunakan Sebagai Benang Jahit	200
12	Kaedah Jahitan Mencantum	207
13	Kemasan Tepi (kelim terus)	210
14	Kelim Bertindih	212
15	Kemasan Kelepek	215
16	Motif Keluk 'S' Pengaruh Dongson	281
17	Motif Gigi Yu Pengaruh Dari Siam	281
18	Pecahan Figura Binatang Untuk Membentuk Reka Corak Motif Yang Baru	284

NO.	TAJUK	HALAMAN
19	Motif Kaligrafi Islam Yang Sering Terdapat Dalam Tekstil Tradisional Melayu	285
20	Motif Bunga Lengkap Yang Menjadi Ilham Seni Membatik, Telepuk Dan Sulaman Tradisional	296
21	Unsur-unsur Simbolik Di Sebalik Rupa Bentuk Sarung	297

SENARAI LUKISAN TEKNIKAL

NO.	TAJUK	HALAMAN
1	Motif-motif Yang Dipilih Untuk Persalinan Lelaki dan Perempuan	243
2	Rupa Bentuk Pola Persalinan Lelaki	244
3	Rupa Bentuk Pola Persalinan Perempuan	245
4	Panel-panel Pola Baju Melayu Cekak Musang	249
5	Panel-panel Pola Seluar	250
6	Pola Sampin	251
7	Pola Tengkolok	251
8	Pola Bengkung	251
9	Panel-panel Pola Baju Kebaya	252
10	Pola Sarung	253
11	Pola Selendang	253
12	Susun Atur Reka Corak Songket Persalinan Lelaki Di atas Kek	257
13	Susun Atur Reka Corak Songket Persalinan Perempuan Di atas Kek	258
14a	Arahan Potongan Pola Lengkap Baju Melayu Cekak Musang	260
14b	Arahan Potongan Pola Lengkap Seluar	261

NO.	TAJUK	HALAMAN
15	Arahan Potongan Lengkap Baju Kebaya	262
16	Pelan Susun Atur Pola Lengkap Persalinan Lelaki Di atas Songket	266
17	Pelan Susun Atur Pola Lengkap Persalinan Perempuan Di atas Songket	266
18	Pelan Susun Atur Kaedah Alternatif Pola Lengkap Persalinan Lelaki Di atas Songket	267
19	Pelan Susun Atur Kaedah Alternatif Pola Lengkap Persalinan Perempuan Di Atas Songket	267
20	Hasil Rupa Bentuk Persalinan Lelaki Mengikut Kaedah Pertama	271
21	Hasil Rupa Bentuk Persalinan Perempuan Mengikut Kaedah Pertama	272
22	Hasil Rupa Bentuk Persalinan Lelaki Mengikut Kaedah Alternatif	273
23	Hasil Rupa Bentuk Persalinan Perempuan Mengikut Kaedah Alternatif	274

SENARAI LAMPIRAN

NO.	TAJUK	HALAMAN
1	Bahan dan Peralatan Tradisi Tenunan Melayu	334
2	Cara Pemakaian Kain Panjang Sembilan	336
3	Peralatan dan Proses Gerus	337
4	Peralatan dan Proses Telepuk	339
5	Peralatan Membuat Batik	340
6	Kaedah Membuat Benang Dari Serat Nenas	343
7	Cara Membuat Butang Dari Fabrik	344
8a	Lubang Butang Tebuk	345
8b	Rumah Butang Kaedah Rulo	346
8c	Rumah Butang Menggunakan Benang (Insang Pari)	346
9	Kaedah Membuat Sulaman Kelengkang	347
10	Jenis-jenis Serangga Perosak Kain Tenunan dan Songket	348
11a	Ukuran Size 'M' Lelaki	349
11b	Ukuran Saiz 'M' Perempuan	350
12	Kaedah Merangka Pola Baju Melayu Cekaka Musang	351
13	Kaedah Merangka Pola Seluar	353
14	Kaedah Merangka Pola Kebaya	354

SINOPSIS

'Asal kapas dijadikan benang, dari benang dibuat kain', itulah pembayang pantun yang indah berkias mengimbasi asal usul persalinan Melayu yang menjadi khazanah berharga dan bermakna dalam masyarakat Melayu tradisi. Pantun, syair dan gurindam sering menjadi sumber utama dalam menyingkap keindahan dan keunikan tekstil dan pakaian ini. Jika ditinjau sejak dari zaman pra sejarah sehingga ke era kolonial, terdapat berbagai rupa bentuk tekstil dan pakaian (atau lebih dikenali sebagai persalinan Melayu) digunakan seiring dengan perjalanan sejarah tanah air. Bermula dengan sekeping kain yang ringkas hingga ke pola reka bentuk yang merumitkan. Rupa bentuk persalinan ini menggambarkan corak kehidupan masyarakat Melayu tradisi yang begitu peka dengan alam sekeliling mereka.

Sebagaimana kebanyakkan masyarakat lain di dunia, masyarakat Melayu kini boleh difahami menerusi bentuk-bentuk dalam tradisinya yang mempunyai rupa. Kemudian memberi rupa pula kepada masyarakat Malaysia hari ini umpamanya songket yang berupa Malaysia yang terbentuk didalam gabungan warisan dengan perkembangan dan suasana semasa. Tekstil dan pakaian merupakan peralatan budaya yang menjadi sebahagian dari peradaban hidup masyarakat Melayu sejak berkurun yang masih digayakan hingga ke hari ini meskipun sedikit sebanyak telah mengalami perubahan. Berbagai rupa bentuk tekstil dan persalinan Melayu didapati akibat dari perjalanan sejarah Tanah Melayu yang sering bertukar penjajah.

Jika diimbas kembali ke zaman lampau, kedudukan Tanah Melayu adalah begitu strategik sebagai pintu masuk utama perdagangan laut yang menghubungkan Cina,

India hinggalah menjangkau ke benua Afrika. Pedagang-pedagang dari luar ini telah mula menapak di Semenanjung Tanah Melayu sejak awal kurun ke 5. Pada masa itu Tanah Melayu dikenali dengan 'semenanjung emas' kerana kaya dengan galian emas, bijih timah dan sumber alam semulajadi hutan tropika. Penempatan yang tertumpu di pesisiran pantai dan di sepanjang sungai menjadi tarikan entrepot maritime antarabangsa untuk berurusan dalam perdagangan berbentuk pertukaran barangan (*barter trade*). Bahan-bahan tekstil merupakan barangan utama dagangan pada masa dahulu terutamanya dari India dan Cina yang ditukarkan dengan barangan tempatan.

Jika ditinjau dari sudut sejarah Tanah Melayu, penaklukan Empayar Sriwijaya semenjak penghujung abad ke 7 dan diikuti pula dengan perluasan kuasa pemerintahan Majapahit dari abad ke 13 telah meninggalkan kesan pengaruh Buddha-Hindu yang mendalam terhadap perkembangan tekstil Melayu seperti penggunaan motif binatang dan cara pakai yang mendedahkan. Pengaruh ini meresapi di kalangan bangsawan dan daerah-daerah dibawah penguasaanya menyebabkan berlakunya unsur-unsur penyeragaman persekitaran dalam rangkaian Nusantara Melayu. Manakala negeri-negeri utara Semenanjung Tanah Melayu dan Selatan Segenting Siam pula tertakluk dibawah penguasaan empayar Langkasuka yang mempunyai kaitan dengan Kerajaan tua Campa dari kurun ke 6. Kesan dari pendudukan kerajaan Siam telah mendominasikan pengaruhnya keatas negeri-negeri Utara Semenanjung khususnya di Pantai Timur yang sesetengah aspek budayanya telah menjadi sebati dalam kehidupan Melayu tradisi. Teknik ikat celup merupakan peninggalan pengaruh Campa yang membentuk percikan corak limau yang terkenal di zaman kegemilangan Kesultanan Melayu lama.

Pada kurun ke 14, Melaka yang muncul sebagai pusat perdagangan antarabangsa telah menjadi pusat pengagihan utama terhadap bahan-bahan tekstil dengan peralatan dan teknik-teknik baru diperkenalkan. Kedatangan Islam ke Tanah Melayu pada kurun ke 14 telah diterima dengan baiknya oleh penduduk tempatan pada masa itu dan Islam menjadi suatu penggerak inspirasi yang kekal hingga ke hari ini. Kesenian estetika Islam berpengaruh luas ke atas struktur dan reka corak tekstil serta persalinan Melayu khususnya penggunaan kaligrafi Islam sebagai motif hias dengan penuh makna dan falsafah disebaliknya.

Apabila penjajah barat mulai menduduki Tanah Melayu di abad ke 16 telah memperlihatkan perluasan pengaruh barat dalam beberapa aspek kehidupan masyarakat Melayu. Menjelang kurun ke 19, gaya kehidupan kerabat diraja di Semenanjung Tanah Melayu mulai dipengaruhi oleh penampilan gaya barat khususnya gaya pemakaian ala kolonial.

Kenyataan tentang tekstil dan persalinan Melayu sering diperikan dalam persuratan Melayu lama dengan begitu indah sekali. Tumpuan yang sering ditampilkan adalah dari aspek reka bentuk, rekacorak, ragam hias, bahan dan kaedah buatannya, padanan, aksesori, nilai-nilai estetik dan unsur-unsur simbolisma. Rupa bentuk tekstil dan persalinan Melayu adalah hampir sama diantara wilayah budaya Melayu disebabkan wujudnya interaksi dinamik di antara penduduk-penduduk di Nusantara.

Di peringkat awal, Pembuatan tekstil tenunan Melayu adalah di bawah naungan istana. Pelbagai pantang larang dikenakan terhadap penggunaannya dan menjadi simbol kebanggaan milik keluarga diraja. Pada abad ke 19, syarat-syarat berikut telah

dilonggarkan dan dengan itu masyarakat biasa dibenarkan menenun. Berdasarkan catatan dari persuratan Melayu lama dan hasil kajian yang telah dibuat ke atas bahan etnografi yang masih ada membuktikan berbagai variasi rupa bentuk tekstil dan persalinan dikenakan oleh masyarakat Melayu tradisi. Keindahan dan keunikan rupa bentuknya menggambarkan kemahiran tukang-tukang tenun menemukan kedua-kedua benang loseng dan pakan yang diikat celup membentuk reka corak yang menarik dan sempurna. Kepadatan sungkitan emas dengan kerumitan mencolek motif memperlihatkan keperibadian tukang yang begitu teliti, kreatif, selektif dan berpengetahuan tinggi dalam menghasilkan karya mereka. Hasil kerjatangan tukang-tukang tradisi menjadi satu karya seni yang bermutu tinggi dan tiada tandingnya hingga kehari ini. Sehingga kini masih menjadi persoalan bagaimana tekstil dan persalinan ini masih mampu bertahan, unik dengan nilai-nilai falsafah yang tinggi disebaliknya meskipun berbagai kaedah moden telah diperkenalkan.